

ТЕМА СМРТИ И МОТИВ МРТВЕ ДРАГЕ КОД ШАРЛА БОДЛЕРА И СИМЕ ПАНДУРОВИЋА

1.

Овај свет, око кога се отимају Бог и Сатана, свет пун мрачних константи као што су зло, бол и болест (све троје садржано у речи *le mal*), свет понора и безнађа у коме је живот човека, прогоњеног сплином, »болница у којој је сваки болесник опседнут жељом да промени кревет«¹ јер њиме хара Смрт, неумитна и непобедива, рушитељка али у исти мах и утешитељка, свет који је у хаосу и кошмару, а којим неумољиво влада жена, жена као Мадона и жена као Мегера истовремено, овакав свет јесте константа Бодлерове поезије. Тај исти свет, можда не до те мере зао и мрачан, али такође безизлазан, безнадежан и хаотичан, предмет је и поезије Симе Пандуровића, који је, као Бодлер у свом трагању за Лепим², излаз из њега поистовећивао са раскидом

1 *Cette vie est un hôpital où chaque malade est possédé du désir de changer de lit, у њесму* »Any where out of the world«, у: *Le spleen de Paris. Petits poèmes en prose*, Paris, Le Livre de poche, p. 172.

2 *Que tu viennes du ciel ou de l'enfer, qu'importe,*
Ô Beauté! Monstre énorme, effrayant, ingénu!
Si ton oeil, ton souris, ton pied, m'ouvrent la porte
D'un Infini que j'aime et n'ai jamais connu?
»**Химне à la Beauté**«

На небу ил' у њаклу, Шћа мари їде се рогџи,
Лејошо исїолинска, безазлена и їрозна!
ако ме ївоје око и осмех кроз двер води
Бескраја који волим а никад їа не їознах?
»**Химна Лепоти**«

са баналношћу.³ Додирне тачке између ова два песника бројне су и сложене. Као што је Бодлер, први у француској и светској поезији, променио начин гледања на основне проблеме људске егзистенције, понирући до свог дубинског ја («le moi profond») да би објаснио свет који нас окружује и себе самог у њему користећи се новим поетским, лично својим методама, закључивши да је зло у свету јер је зло у нама самима, тако је и Сима Пандуровић, на сличан начин, први у српској књижевности испевао своју мрачну визију света, проткану нотама најцрњег песимизма, користећи »симболе да изрази емоције и да наговести модерну свест у повоју«, а то су »прихваћене црте симболизма«.⁴

Таква слика света у његовој поезији навела је Скерлића, тада најцењенијег књижевног критичара у српској књижевности, да га оптужи за »бодлеријанство«: »Болесни и болеснички песимизам Симе Пандуровића је из декадентске »поезије трулежи«.(...) За нас то су месечарске халуцинације и врућична бунцања – ако не врло обично циљање за књижевним ефектом, трома парафраза Бодлера и његових *Цвећова зла*, литераторско глумачење«.⁵ Може се замислити шта је значила и како је дочекана појава Пандуровићеве збирке *Посмртине њочасћи* (1908) у тадашњем књижевном свету Србије и колико је подсећала на појаву Бодлеровог *Цвећа зла* педесет и једну годину раније у Француској (1857). С једне стране организује се клика нападача који га оптужују због песимизма (као што је то радио Скерлић, одајући му ипак признање што се тиче уметничке стране његове поезије), а с друге круг ватрених обожавалаца и бранилаца, који му дају за право (као Massuka, Матош, Исидора Секулић). Massuka покушава да рехабилитује Пандуровића пред мртвим Скерлићем, дајући чак предност Пандуровићу над Бодлером, јер код њега нема оне »бодлеровске перверзије« коју овај »тако подвучено испољава и са којом се готово хвалише«, али зато има рафинираности, што је »епитет који је г. Поповић употребио за карактеристику »Светковине«.⁶ О истом том говори и Ксенија Атанасијевић, проглашавајући Бодлера артифицијелним песником

*Сви цитати су преузети из књиге: Charles Baudelaire, *Les Fleurs du mal*, édition établie selon un ordre nouveau, présentée et annotée par Yves Florenne, préface de Marie-Jeanne Durry, Paris, Le Livre de poche, 1994, а преводи из књиге: Шарл Бодлер, *Цвеће зла. Париски сѝлин. О ѡесничкој уметности*, превели Бранимир Живојиновић и Борислав Радовић, СКЗ, Београд, 1975.

3 Само не *ѡо*, само не баналности.

»Данашњица«

*Сви цитати су преузети из књиге: Сима Пандуровић, *Дела. Књиѡа ѡрва: сѝихови*, Београд, Издање Друштва за културно–привредну акцију, 1935.

4 Дејвид Норис, »Од Пандуровића до Црњанског«, у: *Срѡски симболизам. Тѡлошко ѡроучавања*. САНУ, Научни скупови, књига XXII, Одељење језика и књижевности, књига 4, Београд, 1985, 344.

5 Наведено према: Миодраг Протић, *Сима Пандуровић*, Нолит, Београд, 1964, 100, 101.

6 Велимир Живојиновић Massuka, »Поезија С. Пандуровића с обзиром на његов песимизам«, у: *Уѡисци у размаѡрања*, Савременик Српске књижевне задруге бр. 40, Београд, 1940.

који запрепашћује свет, а Пандуровића песником рафинираних осећања. Међутим, колико год га једни нападали због болесног »бодлеријанства«, а други га бранили, неоспорно је да је Бодлеров утицај код њега присутан. Филозоф, одличан познавалац француског језика и књижевности, преводилац са француског и енглеског⁷, Пандуровић је још као студент Бранислава Петронијевића имао прилику да се сусретне са поезијом Шарла Бодлера, коју је са Поовом и Верленовом читао и преводио »у некој кавани«⁸ свом сабрату по перу Владиславу Петковићу Дису.

У свом делу из естетике, *Интегрална поезија*, Пандуровић и сам даје своја виђења Бодлерове поезије. Говорећи о песимизму у поезији, он каже да »не само да се рађају поете, него се рађају и говорници, рађају се мислиоци, трговци, јунаци; рађају се честити и порочни, срећни и несрећни; као што је осетио и видео Бодлер у својим »Позивима«, у оном опису дечака који су, с вечери, заморени игром, у врту над којим су пловили златни облаци »као континенти што путују«, разговарали о својим тек пробуђеним нагонима.(...) Сви су они жудели за својом судбином, као што сваки од нас иде за својом судбином и не знајући то«.⁹ Говорећи о »интегралној поезији«, он сматра да Бодлер, као ни Достојевски, Стриндберг, По, није створио интегрално дело, већ су то учинили Иго са *Лејендом векова*, Данте са *Божанственом комедијом* и Балзак са *Људском комедијом*. Али, Бодлер је »највећи писац једног осећања«, писац дела у коме је »једна страна живота јако осветљена«¹⁰, а то је управо то мрачно осећање које преовладава у његовој поезији. Као што Бодлер сматра да свака књижевност проистиче из греха, тако и Пандуровић говори да је осећање »извор и утока сваке поезије (...) Права поезија и свака права уметност мора бити индивидуалистичка, субјективна и лична (...) Интегрална поезија је истина, једина и несумњива; она је велика учитељица свију нас, јер је она живот«.¹¹ Ова његова разматрања о поезији могла би бити закључена Бодлеровом формулом, која је у исто време и једна од најтачнијих и најлепших дефиниција поезије: »*Tout poëte véritable doit être une incarnation*« (»Сваки истински песник мора бити инкарнација«).¹²

7 превео је Корнејевог *Сину*, Молијеровог *Тартифа*, Расинову *Ашлију*, Маривоову *Иру љубави у случаја*, Игоов комад *Краљ се забавља*, Ростанове *Романтичне душе*, жидове *Иморалистџу* и *Изабелу*, Нервалове сонете као и 26 Шекспирових комада (са Живојином Симићем)

8 Радомир Константиновић, »Сима Пандуровић«, у: *Биће у језик у искуству песника српске културе двадесетог века*, Просвета, Рад, Матица српска, Београд, Нови Сад, 1983; 146.

9 Сима Пандуровић, *Интегрална поезија (Оледи из естетике I)*, Београд, Напредак, 1920, 45.

10 Исто, 106–107.

11 Исто, 109–110.

12 *L'Art romantique*, 185.

Ако проистиче из живота, и ако је она сама живот, онда је разумљиво откуда песимизам и декадентство у поезији. У предговору првом издању *Посмртних почасти* Пандуровић пише: »Наш бол је и сувише дубок, да бисмо могли не презирати друге; а наш живот и сувише јадан, да бисмо собом били задовољни«. ¹³ Зато бол, »la noblesse unique« (»једино племство«, у песми »Благослов« (»Bénédiction«)) како га је назвао Бодлер, треба опевати. И као што је Бодлерова поезија обележена његовим несрећним љубавима, тако су *Посмртне почасти*, као што и сам наслов каже, накнадно, болно одавање почасти Пандуровићевој »драгој«, преминулој глумици Вели Нигриновој, жени коју песник никада није могао да заборави.

2.

А ветар њева поезију смрти.

Сима Пандуровић, »Са својима«

Као израз песимизма, који је одраз песниковог разочарања у живот и оног најгорег – у самог себе, јавља се тема смрти код оба ова песника. Тема смрти је вечна тема књижевности, јер се јавља од њених почетака до данашњих писаца. Смрт је стално и опште присутна јер је она исходиште и циљ сваког живота. Али, за разлику од романтичарске опседнутости смрћу, која је неумитна и с којом се треба помирити, на коју треба »навивавати се« како је то много раније говорио Монтењ, Бодлер, следећи донекле песнике тзв. френетичног романтизма (Теофил Готје, Петрус Борел, Филоте О’Неди), али превазилазећи их идући много даље и дубље од њих, свесно призива и жели Смрт, јер је она за њега принцип који руши, али пре свега једина утеха живота:

*Chaque jour vers l’Enfer nous descendons d’un pas
Sans horreur, à travers des ténèbres qui puent. (...)
Et quand nous respirons, la Mort dans nos poumons
Descend, fleuve invisible, avec de sourdes plaintes.
»Au lecteur«¹⁴*

И за Симу Пандуровића је овај живот »илузија дуга сећања и наде« (»Илузија дуга сећања и наде«), »само ружна мрља« (»Алилуја«) и »само срамна стега« (»Суморан дан«), »клубе/ Свију зала, ропство природи, човеку,/ Можда немом Богу« (»Intermeco«), он нас »тишти, мрцвари, тетура« (»Исповест«). Па иако на тренутак оклева (»Зар морам смрти, смрти што не годи?« (»Са својима«)), он се ипак опредељује за смрт, ту »малу парализу« (»Potres«), »јер

13 *Посмртне почасти*, у: *Дела. Књига прва: стихови*, 7.

14 *Без прозе силазимо низ мрачно трошло смрадно/ и свакога смо дана за корак Паклу ближи./ (...) и док дишемо ваздух, Смрт нам у илућа слази/ ко невидљива река која пошмуло цвили.* (»Чишаоцу«)

све се свршава/ Постељом простом, вечитом и ледном« (»ћутање«), јер ће она неумитно доћи (»Ноћ слутње«) пошто је она једина утеха и срећа (»Утеха«), па је зато и призива:

(...)Ако, смрџи, шага,
Зажели душа да се ојре шеби,
Зажели ојей живој своја јага, –
Не слушај, смрџи: мирно је појреби.
»Тамница«

Бодлер, измучен борбом са животом, који је »замршен сплет лажи« како каже Пандуровић (»Удес«), тражи спас у смрти, и то у најбуквалнијем смислу, покушавши да изврши самоубиство ножем 30. јуна 1845. године, хотећи тиме да дође до врхунске негације свих животних вредности, а објашњава то речима: **»Je me tue parce que je suis inutile aux autres – et dangereux à moi-même«**.¹⁵ Тада он има 24 године и тај тренутак представља завршетак његове младости. Сима Пандуровић не иде тако далеко, он самоубиство помиње само у једној песми посвећеној »успомени давнашње пријатељице« (»Самоубица«), али не види излаз у самоубиству. За њега оно вероватно представља грех коме се не треба одати. Смрти се треба мирно препустити, али је не треба изазивати. Зоран Гавриловић је говорио о разлици у негирању животних вредности код ова два песника: »Пандуровић се повлачи у горки мир, Бодлер се свирепо свети«. Јер Бодлера одликује једна особина које код нашег песника нема, а то је цинизам. »Али ако ова поређења показују разумљиву разлику, у српској поезији је Пандуровић био песник који је најдубље загазио у опасну зону одрицања«. ¹⁶ Он не каже смрт са цинизмом, већ, како је то запазио Радомир Константиновић, он »смрт каже непосредно, негде између меланхолије и цинизма«. ¹⁷

Зло је око нас и у нама, гроб је излаз, али гроб може бити и у нама:

Mor âme est un tombeau
»Le mauvais moine«¹⁸

јер ми смо сами гробље:

Je suis un cimetière
»Spleen: J'ai plus de souvenirs...«¹⁹

15 Убијам се јер нисам од користџи друџима, а ојасан сам по себе самој, наведено према: Marcel A. Ruff, *Baudelaire*, Paris, Hatier, 1966, p. 40.

16 Зоран Гавриловић, »Предговор« *Посмрџиним почасџима* (избор), Просвета, Београд, 1968, 12–13.

17 Радомир Константиновић, *Биће и језик*, 136.

18 Душа је моја рака (»Лош инок«)

19 Гробље сам (»Сплин: Сећању моме...«)

Смрт се провлачи кроз целу Бодлерову збирку у свом амбивалентном значењу, јер за Смрт смо чвршће везани него за живот:

*Quand notre coeur a fait une fois sa vengeance
Vivre est un mal (...)*

*(...) Plus encor que la Vie
La Mort nous tient souvent par des liens subtils.
»Semper eadem«²⁰*

јер »гроб нас чека« (»Chanson d'automne: II«), гроб је наша коб (»Sépulture«, »Гроб«), гроб »уvek схвати неомеђеност песникових снова« (»Посмртно кајање«: »confident de mon rêve infini/ (Car le tombeau toujours comprendra le poète)« (»Remords posthume«)). Зато је његов мртвац весео (»Le Mort joyeux«) који за живота зове гавране да му раскљују костур, а црве назива »братијом« црном, слепом и глумом. Слично је и код Симе Пандуровића који повезује смрт са радошћу у песми »Са својима«:

(...) Једна црна јама... / Ту ће нам ући жеља у сирасиј свака! / Сејно се небо облацима мрачи. / Лудосиј, весеље! Рака! рака! рака! Смрт је, у ствари, вид бекства. То је путовање. Последњи, шести део збирке *Цвеће зла*, који садржи шест песама, носи наслов »Смрт« (»La Mort«), а последња песма тог циклуса носи наслов »Путовање« (»Le Voyage«). И један и други песник позивају на бекство, на одлазак »било куда изван света« (»any where out of the world«), јер »Тамо заједно отићи!/ Да нам љубав крепи,/ све до смрти, лепи/ крај који на тебе личи!« (»Позив на путовање«: »aller là-bas vivre ensemble!/ Aimer à loisir,/ Aimer et mourir/ Au pays qui te ressemble!« (»L'Invitation au voyage«)), »о, то је природно и лако« (»Носталгија«). Смрт је вид бекства из овог живота који представља баналност, досаду, чаму, у коме влада сплин. На Бодлерове стихове

*Quand le ciel bas et lourd qui pèse comme un couvercle
»Spleen: Quand le ciel...«²¹*

или

*Le Ciel! couvercle noir de la grande marmite
»Le Couvercle«²²*

20 *Кад срце збере жетиву, Штја је већ животи до ли/ несрећа? (...)/ Јер, од животија јача,/ Смрти нас штананом мрежом држи у ројсјиву свом!* (»Semper eadem«)

21 *Кад ниско, шешко небо ко њоклојац належе* (»Сплин: Кад ниско...«)

22 *К Небу! њоклојцу црном њреотромноја лонца* (»Поклопац«)

надовезује се иста слика поклопца код Симе Пандуровића у песми

»Мртви пламенови: III«:

Поклопац, неба сандук нек нам буде.

Смрт је »дуги покров што се навлачи на источном небу« (»un long linceul traînant à l’Orient«), то је »Ноћ што се благим кораком приближава« (»Прибирање«: »la douce Nuit qui marche« (»Recueillement«)). Смрт је утеха у којој се може наћи ново:

Ô Mort, vieux capitaine, il est temps! Levons l’ancre!

Ce pays nous ennuie, ô Mort! Appareillons!

Si le ciel et la mer sont noirs comme de l’encre

Nos coeurs que tu connais sont remplis de rayons!

Verse-nous ton poison pour qu’il nous réconforte!

Nous voulons, tant ce feu nous brûle le cerveau,

Plonger au fond du gouffre, Enfer ou Ciel, qu’importe?

Au fond de l’Inconnu pour trouver du nouveau!

»Le Voyage: VIII«²³

Треба побећи »од простачке руље« (»la multitude vile« (»Recueillement«)), од силе света, знања и родбине (»Светковина«), од »људи,/ Као мртваца гомила« (»Ватре спасења«), побећи »од овог окуженог смрада« (»Узношење«: »bien loin de ces miasmes morbides« (»Élévation«)), а то бекство може бити и бег у лудило као један нови облик смрти:

Сишли смо с ума у сјајан дан,

Провидан, дубок, – нама, граја, знан,

И свешковасмо оцељење што

Од мука, сумње, времена у што

Рана, што крваве их врећао је свеш, –

Љубави наше љав у нежан цвети.

»Светковина«

Тиме он донекле одступа од Бодлера, умањујући славу смрти, што је веома добро запазио Миодраг Павловић у свом есеју о »Светковини«: »Лудило би имало двојаку и двосмислену функцију: ако полазимо од здравља и живота, оно нас деградира и води ка разарању и смрти, али ако се полази од основице смрти и уништења, онда је оно један покрет навише, велики пробој ка светлости

23 О, Смрти, кајетане, час је! дижимо једра!// Ове смо земље сиши, о Смрти! Да се броди!// Ти нам познајеш срца: и зрачна су и ведра,/ мада се шама стере по небу и по води!// Окреји, ојров свој нам улиј! Толико жари/ штај љам мозгове наше да знамо само ово:/ Најред у амбис, у Рај ил’ Пакао, шта мари!// да на дну Нејознајој нађемо нешто ново! (»Путовање: VIII«)

и вишим облицима живота«. Стога он и закључује да је »Светковина« »једна оптимистичка песма и једна лековита свечаност«²⁴, чега код Бодлера нема.

Смрт је код оба песника и телесно распадање, труљење, растакање, оно што Лансон назива »la mort visible en la pourriture du corps, la mort perçue sur le cadavre par l'odorat et le toucher«²⁵, јер је човекова судбина, како је то још барокни песник Шасиње (Chassignet) изразио, да буде »тело које једу црви« (»un cors mangé de vers«). То је оно што Скерлић назива »гробљанском поезијом«, а што је Пандуровић пронашао у Бодлера:

*Ô vers! noirs compagnons sans oreilles et sans yeux,
Voyez venir à vous un mort libre et joyeux!
Philosophes viveurs, fils de la pourriture,*

*A travers ma ruine allez donc sans remords,
Et dites-moi s'il est encor quelque torture
Pour ce vieux corps sans âme et mort parmi les morts!
»Le Mort joyeux«²⁶*

Пандуровић такође говори о растакању тела, он »јамбује« такву смрт (како би то рекао Радомир Константиновић) у »Јамбима о свршетку«:

*Распочиће нас болести, беда, смрти
У жицику масу у несношљив смрад,
Кад зине земној распадања љаг
И свене наших љавих жеља врш.(...)*

*Вршиће по'о распадања црв...
А наша срца, сузе, мозак, о!
Храниће, кажу, к'о и наша крв,
Нов живој нечеј другој, знам ја мо!*

Као и за Бодлера, и за Пандуровића је то израз весела, »бесмртне среће животворни знак« (»Јамби о свршетку«), тај живот претворен »у трулеж трошни« (»Мртви пламенови: I«), јер то је прави живот: »животом живим на гробљу« (»Мртви пламенови: I«). Пандуровић сам себи пева »miserere«, док »тутњи и бруји промукло и тмуло/ Музика смрти« (»Miserere«). Он описује сопствену сахрану:

24 Миодраг Павловић, »Светковина Симе Пандуровића«, у: *Есеји о српским песницима*, СКЗ, Београд, 1992, 275–276.

25 *Смрти видљива у труљењу тела, смрти која се на лешу примећује уз помоћ мириса и годира*: Gustave Lanson, *Histoire de la littérature française*, Paris, Librairie Hachette, 1924, p. 1060.

26 *Црви, брајшијо црна, слепа и љуба! – све ближе/ ево вам слободноја, веселој мртвој тосја!// Мудраци шито вас шови шрулеж и јној и крв,// милише, дакле, мојим остацима без*

Ја ипак видим из мртвачких кола
Невине људе(...)
(...)
Споја сам еес'о.
(...)
Мрак! Мрак се хвата дубок. Јече шрубе
Победу смрти што носи шрофеје.
»Miserere«

Он зна да ће проћи »ругоба живота земног« и доста му је да четири човека однесу његов леш до гроба где ће га »црви гадни/ Разносити мирно у мемљивој тами« (»За пријатеље«). Пишући о томе, Зоран Гавриловић каже да је Бодлер »генијално умео да оствари оштри, тотални контраст између свеже, насмејане лепоте и физичких труљења. Пандуровић је скоро исто тако перверзно разбијао романтичарске сањарије о љубави и смрти«. ²⁷ Али касније ипак, у збирци *Дани у ноћи*, Пандуровић се помало отргнуо од песимизма, од »гробљанске« лирике, изјављујући да »доста нас је црна разједала влага« (»Зора надања«). Тога код Бодлера нема, јер он у последњој песми *Цвећа зла*, »Путовање«, позива Смрт да »дигне једра« и да га одведе ка »новом«. Тај закључак његове поезије, како запажа Марсел Риф, »exprime la lassitude et l'accablement de l'homme, devant son impuissance à élever la vie à la hauteur de son désir et de son destin. Bilan cruel, mais qui, dans son désespoir même, est le signe d'une haute exigence et d'une âme privilégiée«. ²⁸

3.

Vieux squelettes gelés travaillés par le ver Charles Baudelaire, »La servante au grand coeur«²⁹

Тема распадања тела, растакања и труљења, најбољи свој израз наћи ће у песмама ова два песника које говоре о смрти драге. Мртву драгу они уздижу до мита, певајући о њеној смрти, сахрани и растакању, о њеном телу које ће изгристи црви, чинећи од тога својеврсну митологију.

приже./ и рециће ми да ли још нека мука остја/ за овој друја мртвих, душе лишену ствр?
(»Весели мртвац«)

²⁷ Зоран Гавриловић, »Предговор« *Посмртним почастима* (избор), Просвета, Београд, 1968, 13.

²⁸ изражава премореност и скрханост човека пред његовом немоћношћу да уздигне животи на висину своје жеље и своје судбине. Окрутна последица, али последица која је, у самој својој безнадежностии, знак једне високе захтевностии и једне привилеговане душе: Marcel A. Ruff, *Baudelaire*, Paris, Hatier, 1966, p. 121.

²⁹ *Стари скелети смрзли, црвима разлогани* (»Да однесемо ипак...«)

Та тема несумњиво није нова: Бодлер ју је нашао код тзв. френетичних романтичара, што се најбоље види у његовој песми »Стрвина« (»Une charogne«), али, за разлику од нпр. Готјеових песама на ту тему које су конвенционалне, Бодлерова песма, како је запазио Радивоје Константиновић, »великог је распона осећања од садистичке бруталности до бескрајне нежности, дубоко је лична, а последња строфа песме представља право узвинуће, песничко превазилажење људске судбине, победу љубави над смрћу«. ³⁰ У песми »Посмртно кајање« (»Remords posthume«) Бодлер говори о смрти своје драге, којој ће »пећина влажна и јама дубока« (»un caveau pluvieux« et »une fosse creuse«) бити сва »постеља и зграда« (»alcôve et manoir«) док се буде одмарала »под спомеником мермерним« (»au fond d'un monument construit en marbre noir«) где ће »црви да је изгризу као савест«:

Et le ver rongera ta peau comme un remords.

Митологију Мртве драге Сима Пандуровић налази на два места: налази је у својој души, у себи самом (јер је његова драга, глумица Вела Нигринова, заиста мртва), док њену поетску транспозицију налази у поезији Шарла Бодлера. Може се стога рећи да су његове песме, инспирисане њеним »одласком«, још личније и још нежније, јер су оне »поетска транспозиција доживљеног искуства«. ³¹ О интертекстуалној подударности код ова два песника, када пишу на тему Мртве драге, говорили су Ксенија Атанасијевић, Велимир Живојиновић Massuka, Радомир Константиновић, Миодраг Павловић, једни дајући предност једном, а други другом песнику.

Покушавајући да оправда Пандуровића, Массука пореди његову песму »Мртви пламенови« са Бодлеровом »Стрвином«, дајући нашем песнику предност над француским. Међутим, Радомир Константиновић сматра да је он тиме »први омогућио да се *primerce* открије сва површност Пандуровићевог бодлеријанства«. Даље он говори да Пандуровић пише о Мртвој драгој из става »сведока који описује, а не јунака кроз кога се свет изражава и ствара«, јер он Бодлерово »*dites*«, то јест »ви«, замењује неутралним »она« што означава неучествовање и »потпуно одсуство односа«. ³² (Приметили бисмо да је слично о Бодлеру говорио Сартр, оптужујући га, погрешно, за избегавање одговорности.) Ту је митологија Мртве драге нашао своју смрт, по Радомиру Константиновићу.

Миодраг Павловић сматра да је Бодлер хтео да реконструише естетски идеал и зато он тражи лепоту речи, песничке украсе, док се Пандуровићева песма »враћа у природну, конверзациону дикцију«, »граматика се занемарује у спонтаности песничког казивања и у једној музици која је препуштена

30 »Коментари«, у: *Сабрана дела Шарла Бодлера*. I: *Цвеће зла*. Текст приредио, предговор и коментаре написао др Радивоје Константиновић, Народна књига, Београд, 1979, 337.

31 Јелена Новаковић, »Растко Петровић и Артур Рембо«, у: *Песник Расико Пејировић*. *Зборник радова*, Институт за књижевност и уметност, 1999, Београд, 137.

32 Радомир Константиновић, *Биће и језик*, 144.

интуицији и случају».³³ Другим речима, Пандуровић је оригиналан. Док Бодлер говори о лешини изнад које »зунзоре« муве, где се скупљају црви, и говори драгој да ће и она једног дана бити налик тој стрвини, да ће је изједати црви кад »под сочне траве и цветове сјајне« легне да буде »међу костурима«³⁴, Пандуровић говори о својој драгој која је већ мртва и чији гроб он посећује (песме »Њен одлазак«, »Нестанак«, »De profundis«, »У изнуреном осећању једном«, »Покајање«, »Савременик«), са »крином у срцу«, у ком је само »тама једне раке« (»У изнуреном осећању једном«), пошто ју је »саранио (...) у мрком, муклом, црном саркофагу (...) уз црвене зубље« (»Траг времена«). Он стоички каже: »Помирићу се. Ако лежиш мирно«, и сам за себе желећи смрт пошто ни ње више нема, пошто је у гробу, »у мемли и смраду«:

33 Миодраг Павловић, *Есеји о српским јесницима*, 261.

34 наводимо три последње строфе песме »Стрвина« (»Une charogne«):

– *Et pourtant vous serez semblable à cette ordure,
A cette horrible infection,
Etoile de mes yeux, soleil de ma nature,
Vous, mon ange et ma passion!*

*Oui! telle vous serez, ô la reine des grâces,
Après les derniers sacrements,
Quand vous irez, sous l'herbe et les floraisons grasses,
Moisir parmi les ossements.
Alors, ô ma beauté! dites à la vermine
Qui vous mangera de baisers,
Que j'ai gardé la forme de l'essence divine
De mes amours décomposés.*

– А ипак, ти* ћеш бићи ђубрећу овом слична,
ужасу овом ђуном ђноја
сунце мој бића, звездо ти моја нејомична,
анђеле мој и сѓрасѓи моја!

*Да! ѓаква бићеш када, ѓримивши свеѓе ѓајне,
краљице ѓрељуѓка над свима,
лећеш ѓод сочне ѓраве и ѓод цветѓове сјајне
да бућаш међу косѓтурима.*

*Прелеѓа моја! док ѓе ѓољуѓцем буде јео
ѓи реѓи црву–гуѓманину
да ја ѓубави ѓруле још чувам облик ѓео
и ѓену небеску суѓѓѓину.*

* Док Бодлер употребљава форму »ви«, преводац се определио за »ти«

*Увијен вољно у самрџну
шоју, Са
једном жељом, да сам
вазда и шобом, Лећи ћу
ћушом украј швојих ноју,
Покривен шамом,
озареним гробом.*

»Мртви пламенови: III«

Она лежи смерно »у уском гробу, иструлела лица (...) а жути црви око ње се згрћу,/ И пију очи, очи моје сјајне,/ И троше тело, илузију снова« (»Мртви пламенови: IV«). Док ће Бодлерова драга тек да се нађе »међу костурима«, »под мермерном плочом«, Пандуровићева драга:

*(...) сјава
Као скелети бели прекришених руку,
У покрову вечном мршвој заборава,
Мирно, под плочом коју бурно шуку
Пролећни ветри и јесење кише.*

»Амбиције«

Мотив Мртве драге јавља се и у Пандуровићевој песми »De profundis«, али овде на један специфичан начин, нов и за Бодлера и за самог Пандуровића. Ова песма написана је нешто касније, после *Посмрџни почасти* и *Дана у ноћи* и објављена је у сабраним стиховима, у разним песмама груписаним у циклус »Unio mystica«. Ту драга призива смрт за себе саму, она тражи да буде удављена, јер »у животу (...) сувише се пати«:

*У пољуцу док су састављена уста, –
Ти ме, мој драги, удави, удави...*

*И остави ме у сумрак позној сати,
Саму под небом у вечитим миром,
Саму у мршву, са љавим колиром
Прстију швојих око моја врати.*

Ови стихови, који у први мах подсећају на стих »Остав'те ме. – Ја ћу радо кретен бити« (»Мртва јесен«) својом окрутношћу, ипак, сходно добу у ком су написани, а које карактерише Пандуровићево удаљавање од песимизма ка оптимизму, завршавају у позитивном тону:

И љубити је мојох, ал' не убити.

Такође, бодлеровски стихови »Прошао ме страх од Бога давно« (»Потрес«) овде бивају поништени окретањем ка Богу:

Јер живоїћ је, ипак, немоїућ без Боїа,

Као и Госїод, друзи, без живоїћа.

Тако би се могло закључити да се поезија Симе Пандуровића налази »на прагу неба и гроба« (**»Мртви пламенови: П«**).

4.

»Поезија је истина« пише Пандуровић у четвртом поглављу свога дела *Интегрална поезија*³⁵. Говорећи о интегралној поезији, он сматра да Бодлерова поезија, која за њега представља најбољи израз једне стране живота и једног осећања, ипак не може бити у тој категорији песништва. Иако, како каже Радивоје Константиновић, »после Бодлера поезија престаје да живи у гесту узвишених тема« као што је то био случај у романтизму и пре њега, већ »хрли у понор«, »храни се кајањем и надом, тугом и презиром, не губећи ништа од своје лепоте и загледаности у вечност«, па постаје »раскошни цвет« који »расте из хумуса живота«³⁶, ипак је Бодлерова поезија, супротно Пандуровићевом мишљењу, како каже Растко Петровић »божански величанствена и заносна«.³⁷ Пандуровић није отишао тако далеко, мада је каткад ишао и даље од Бодлера, али је често остајао или на истом или чак иза њега, увек ипак тежећи врхунском у поезији, тој искри духа, »бисеру мисли« (*»perle de la pensée«* како ју је називао Вињи), која је »и буктиња мудрости и краљица уметности«.³⁸

35 Сима Пандуровић, *Интегрална поезија*, 87.

36 Радивоје Константиновић, »Бодлер – наш савременик«, у: *Истраживање тишине у друји оїледи*, СКЗ, Београд, 1995, 255.

37 Растко Петровић, *Есеји у чланци*, Нолит, Београд, 1974, 149.

38 *Интегрална поезија*, 97.